

FRI-2B.312-1-NS-05

GROUND AND PREREQUISITES FOR APPOINTING EXPERTISE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Assoc. Prof. Nevena Ruseva , PhD

Department of Criminal Law,

"Angel Kanchev " University of Ruse

Phone: +359 88 623456

E-mail : nruseva@uni-bg.com

Abstract: *This presentation contains a discussion of the grounds and prerequisites, in the presence of which the decision-making body in the criminal proceedings appoints or commissions forensic examination. The individual elements provided for in the Code of Criminal Procedure, through which the law exhaustively and limitedly drew the limits of the content of the act by which the expert report is appointed, were examined*

Keywords : *victim of a crime, juvenile, accused, investigation, criminal proceedings, forensic examination*

Съдебните експертизи са самостоятелен наказателнопроцесуален инструмент, способ на доказване измежду предвидените в чл. 136 НПК, реализирането на който е от особено значение в процеса на разкриването и разследването на престъпления при установяването на фактически данни, имащи значение на доказателства по делото.

Разглежданият способ на доказване предполага привличане в наказателния процес на специалисти от различни области на науката², техниката или изкуството, които след запознаване с представените им материали от делото и при използване на познанията и компетенциите си, провеждат съответните изследвания и достигат до експертно заключение, въз основа на което съдът или органите на досъдебното производство правят изводи, обобщения, построяване на нови версии и отхвърляне на стари, до които иначе не биха имали възможност да стигнат.

Още в средата на миналия век Върховния съд е заел категорично становище, че *неназначаването на експертиза ще съставлява съществено процесуално нарушение по НПК тогава, когато съдът не е могъл без помощта на специалните знания да изясни известни обстоятелства по делото и това се е отразило върху правилността на направения извод досежно главния факт в процеса и е довело до постановяване на присъда, която не може да се счита за съобразена с обективната истина*³.

За експертизата в своя курс по криминалистика, Шавер и Винберг⁴ казват: „*Както показва практиката, най-сериозните дефекти на разследването често пъти произтичат именно от това, че като смята причините за произшествието напълно очевидни, следователят се отказва от извършването на експертиза.*“

В контекста на настоящото изложение експертизата може да бъде дефинирана като „*Ненаучно изследване, възложено и проведено при строг процесуален ред, извършено от специалисти от областта на науката, техниката или изкуството и реализирано, за да бъдат дадени отговори на въпроси, поставени от съда или органите на досъдебното производство и свързани с предмета на спора по делото*“.

² За процеса на навлизане на науката в наказателното правораздаване, и в частност за възникване на науката „криминология“, вж. Велев, О. Мястото на пробацията сред наказателните санкции (съпоставително изследване по българското и френското наказателно право). С., БАН, 2016, с. 309 – 364.

³ Решение № 187 от 10.02.1955 г. по н. д. № 3015/1954 г., II н. о. на ВС

⁴ Шавер. Б.М., А.И. Винберг. Криминалистика. Учебник за юридическите школи, Народен страж, С.1948, с. 187

Разпоредбата на чл. 145, ал. 1 НПК лимитивно е начертала границите на съдържанието на акта, с който се назначава експертизата. Спазвайки поредността, в която са посочени отделните елементи, изброени в горната норма, извеждаме съдържанието на всеки от тях, както следва:

1. основанията, поради които се налага да се извърши експертизата
2. обектът и задачата на експертизата;
3. материалите, представени на вещото лице;
4. трите имена, образованието, специалността, научната степен и длъжността на вещото лице или наименование на учреждението, в което работи; наименованието на медицинското учреждение, в което ще се правят стационарните наблюдения.

В контекста на настоящото изложение, поставяме акцент върху първите два елемента от цитираната норма, а именно – основанията за назначаване на експертиза и нейните обект и задачи.

1. По отношение на първия, съдържащ се в нормата на чл. 145, ал. 1 НПК елемент – **основанията**, поради които се налага да се извърши експертизата, следва да подложени на обсъждане съдържащите се в текста на чл. 144, ал. 1 НПК предпоставки за това, а именно: *при възникване на необходимост* от специални знания из областта на науката, изкуството или техниката за изясняване на някои обстоятелства по делото.

Етимологията на понятието *необходимост* навежда към термините *потребност*, *нужда*, *наложителност*. Именно за такава потребност и наложителност сочи и закона, предвиждайки необходимостта от притежаване на специални знания в различни области, които са лимитивно изброени в наказателно процесуалния ни закон – наука, изкуство или техника. За разлика от ГПК, който в текста на чл. 195, ал. 1 включва и занаятите, в наказателнопроцесуалния кодекс тази област не е въведена, което обаче, не считаме за пропуск на законодателя, тъй като НПК не ⁵ограничава търсене и използване на специални знания от други сфери, вкл. на занаятите.

▪ *Необходимост от специални знания от областта на науката* ще възникне при всяка хипотеза, в която в хода на едно наказателно производство се достигне до търсене на познания и компетентности от областта на различни по вид сфери на научната доктрина. Науката, като система от познания за закономерностите в обществото, мисленето и природата, представлява съвкупност от знания, която в теорията има няколко направления. В тази област могат да бъдат включени съдебномедицинските експертизи, съдебнопсихологичните, както и такива, свързани със счетоводството, икономиката и финансите и др.

▪ *Необходимост от извършване на експертиза*, която да изисква специални знания от областта на изкуството ще е налице при разследване на престъпления с предмет произведения на изкуството (кражба, обсебване, унищожаване и повреждане, контрабанда и др.), както и когато предмет на посегателство са движими или недвижими вещи, които имат културноисторическа и/или художествена стойност и др. Изкуството, разгледано като съвкупност от създадени от хората с естетическа, религиозна или символична цел течения и продукции, при съобразяване с определени по вид и обем изисквания и техники, предполага особени компетенции и задължителни познания в съответната сфера на определен кръг от лица. Именно тези техни познания биха били полезни при възникване на необходимост в хода на наказателно производство от категорията на изброените по-горе.

В тези хипотези неизбежно се достига до търсене на отговори на въпроси, отговорите на които сами по себе си изискват притежаване на знания от областта на изкуството, поради което най-често се назначават експертизи, определени в Приложение № 1 към чл. 4 от НАРЕДБА № Н-1 ОТ 14 ФЕВРУАРИ 2023 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА⁶ а именно: Девети Клас "Съдебно-изкуствоведски експертизи".

⁵ Настоящото изложение е изготвено при действащото законодателство към 30.09.2024 г. – бел. авт.

⁶ НАРЕДБА № Н-1 от 14.02.2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица
Издадена от министъра на правосъдието, обн., ДВ, бр. 18 от 24.02.2023 г.

▪ Експертизи, които да изискват специални знания от областта на техниката се назначават в случаите, когато за решаване на възникналите въпроси по делото са необходими технически познания. Най-общо техниката може да бъде разглеждана като комплекс от различни науки, свързани с изучаването и създаването на средства за производство и на инструменти на труда, а в по-тесен план – като съвкупност от похвати, начини и средства за извършване на някаква дейност, с цел задоволяване на материалните и нематериалните нужди на хората .

Тъй като сами по себе си техническите направления и области съдържат огромно многообразие по вид, насоченост и обем, и в науката и в практиката се е наложила самостоятелна квалификация на видовете технически експертизи, изброени в Пети Клас "Съдебни инженерно-технически експертизи" от Приложение № 1 към чл. 4 на цитираната по-горе Наредба № Н-1. В нея техническите експертизи са обособени в осем отделни категории, които обаче считаме, че не следва да тълкуваме ограничително. Напротив – видовете технически експертизи могат да бъдат толкова различни по вид и направление, колкото разнообразни са теченията в съвременната техника.

И тук следва да се уточни, че НПК сочи необходимост от използване на специални знания, която е абсолютна, в хипотезите на предвидените в чл. 144, ал. 2 НПК основания, при които извършването на експертизата е задължително⁷.

Не на последно място, при обсъждане на необходимостта от назначаване на експертизи стои въпросът със субективната преценка на решаващия орган да използва този процесуален инструмент, като изхожда от конкретиката на случая. С изключение на горната хипотеза, когато експертизите са от категорията на задължителните, именно решаващият орган е този, който съгл. чл. 13 НПК, използвайки реда и средствата, предвидения в същия закон, в пределите на своята компетентност, е задължен да вземе всички мерки, за да осигури разкриването на обективната истина, както и по смисъла на чл. 14, ал. 1 НПК да взема решенията си по вътрешно убеждение, основано на обективно, всестранно и пълно изследване на всички обстоятелства по делото, като се ръководи от закона.

2 Втората група, измежду изброените и обсъждани елементи, които трябва да съдържа акта за назначаване на експертизата, а именно нейните **обект и задачи**, изискват по-задълбочено и изчерпателно обсъждане, отнесено както към предмета на доказване, разглеждан в цялост, така и към конкретиката (спецификата) на самата експертиза.

▪ **Обектът** на експертизата представлява трайна и константна величина, единица, която може да има материален или нематериален характер и по своята същност и/или за нуждите на наказателното производство изисква извършване на научно изследване с оглед достигане до изводи, които могат да дадат отговор на поставените с акта за назначаване на експертиза задачи. Често именно обектът на експертизата определя нейният вид в системата на съдебните експертизи, поради което може да приемем, че в този смисъл обекта на експертизата е характеристика, която може да определи и вида на експертното изследване.

В свое задълбочено изследване по темата, А. Р. Шляхов⁸ сочи: че обектите на експертизата *„са носители на информация за факти и събития, източници на фактически данни, получени чрез прилагане на специални знания“* . Напълно подкрепяме тези изводи, като подчертаваме и теоретичното им обсъждане от Р. С. Белкин, който в своя „Курс по Криминалистика“⁹ обобщава, че: *„...Обектите на съдебната експертиза могат да бъдат*

⁷ Чл. 144, ал. 2 НПК - Експертизата е задължителна, когато съществува съмнение относно:

1. причината на смъртта;
2. характера на телесната повреда;
3. вменяемостта на обвиняемия;
4. способността на обвиняемия с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни обяснения за тях;
5. способността на свидетеля с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни показания за тях;
6. възрастта на обвиняемия.

⁸ Шляхов А. Р. Предмет и система Криминалистической экспертизы // Тр. ВНИИСЭ. М., 1971./ 3. С. 16

⁹ Белкин Р. С. Курс криминалистики. М., 2001. С. 459

материални образувания (материални обекти) и процеси. Първите включват предмети (веществени доказателства, проби и техните комплекси), документи, хора, животни, трупове, превозни средства. Към втория – различни процеси (явления, събития, действия)“.

Именно тази особеност на обектите на изследване – обстоятелството, че са източници на информация и фактически данни, които са от значение за делото, ги отличава от останалите материални и нематериални предмети, лица, явления и процеси, които по един или друг начин са свързани със същото наказателното производство. Така измежду редица документи, чието създаване или използване се обсъжда в хода на едно разследване, от значение за делото е само документът, който е престъпно създаден и/или употребен или пък съдържанието му не отговаря на волята на неговия съставител. Отпечатъкът от обувка, наред с останалите такива, открити на местопроизшествието, сам по себе си не се отличава от тях, докато не възникнат съмнения, че е свързан с извършеното престъпление и носи информация за лицето, извършило това престъпление. Обект на изследване може да бъде и лице измежду група от други, което съобразно възприятията си, със своите показания може да внесе информация, която е от значение за делото, но поради незрялата възраст на това лице или други фактори, възникват въпроси относно способността му правилно да възприема фактите, които имат значение за делото и да дава достоверни показания за тях.

Както беше посочено по-горе, обектите на изследване на експертизата имат едно особено качество, а именно – техния траен и постоянен характер. Това уточнение има особено важно значение, особено когато се съпостави с други обекти, представени на вещото лице за нуждите на идентификационно изследване – сравнителни образци.

Обектите на изследване могат да бъдат класифицирани в различно групи, съобразно редица критерии: напр. материални и нематериални, трайни и с еднократно действие, общи обект за изследване и непосредствени такива и др.

Съобразно естеството и предназначението си, обектът за изследване може да бъде физически представен за изследване на вещото лице от страна на възлагащия орган – най-вече когато представлява вещ, предмет или част от предмет, или пък да бъде само посочен – когато се касае за лица, състояния, площи, сгради и др.

Важно е при определяне обекта на експертизата, той да бъде ясно и еднозначно определен и разграничен от останалите такива обекти, вкл. образите за сравнително изследване, за да може да бъде изследван именно поради своята уникалност и неповторимост.

Друга особеност, която е от особено значение за процесуалната легитимност на представените или посочени пред вещото лице обекти за изследване, е същите да са част от материалите по делото. Както наказателния, така и останалите ни процесуални закони не допускат вещите лица по свой почин да събират и прилагат доказателства. Това задължение лежи единствено върху ръководно решаващият орган в процеса и не е допустимо делегирането му върху други участници в производството. В разпоредбата на чл. 395 Законът за съдебната власт се сочи, че *„Всички държавни органи, юридически лица и граждани, при които се намират материали, необходими за експертизата, са длъжни да осигурят достъп на вещото лице до тях съобразно нивото на достъп до класифицирана информация, което то притежава, както и да оказват необходимото съдействие за изпълнение на задачите на експертизата“*. В този дух е и съдържанието на текста на чл. 6, ал. 1 от НАРЕДБА № Н-1 от 14.02.2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица: *„Вещото лице има свободен достъп и може да прави справки по делото, по което е назначено, включително по електронното досие, да получава копия от книжа и сведения с предимство в съда, прокуратурата, органите на досъдебното производство, административните органи и други служби и навсякъде, където е необходимо, като се легитимира с удостоверение, издадено от органа, назначил експертизата...“*.

В горните разпоредби законодателно е предвидено задължение на държавни органи, юридически лица и граждани, вкл. от съдебните органи, да осигурят на вещото лице материалите, необходими за експертиза, но тези „материали“ не бива да се отъждествяват с обектите за изследване на експертизата, тъй като тя не може да бъде осъществена въз основа

на обстоятелства и факти, които не са приобщени в производството при спазване на съответния, предвиден в процесуалния закон ред.

При обсъждане същността на обекта на експертизата, можем да обобщим същината и приложението на обекта на експертизата по следния начин: *Обектът на експертизата определя нейния вид като определено научно изследване в системата на съдебните експертизи, вкл. служи за разграничаване от останалите експертизи и не на последно място – от него (от обекта) зависи изборът на научни методи за провеждане на експертното изследване.*

▪ **Задача** на експертизата, посочена от законодателя в чл. 145, ал. 1, т. 2, пр. 2 е другият задължителен елемент, който следва да се съдържа в акта за назначаване на експертиза.

Задачите (или още въпросите) на експертизата представляват начертаване на предметната рамка, в границите на която вещото лице следва да приложи специалните си знания при осъществяване на експертното изследване.

Задачите на експертизата могат да бъдат насочени към изследване на нейния обект от гледна точка на неговите същност и вид - установяване на свойства, механизми, състояния и др. В криминалистическата теория тази група задачи се наричат *диагностични* или още *неидентификационни*.

Другата основна група задачи на експертизата са *идентификационни* и предполагат търсене на връзка и тъждество между два обекта – най-често следообразуващ и следовъзприемащ, т.е. този вид въпроси изискват отговор дали конкретно материално отражение, причинено в резултат на извършеното престъпление, е причинено от даден обект.

При определяне и формулиране на задачите на експертизата, те следва да са съобразени с редица особености/критерии, основните от които са:

- предмета на доказване;
- естеството на обекта/обектите на изследване;
- да са пряко отнесени към конкретната област от научно познание, в която е определен съответния специалист;
- да са в правилна хронологична последователност и логическа връзка;
- поставените въпроси да не са подвеждащи, т.е. да не сочат към определен отговор;
- да не се поставят за решаване т.нар. „правни въпроси“, които изискват правна квалификация, определяне форми на вина и др. под.

В заключение можем да обобщим основанията за назначаване на експертизи в наказателното производство, като ги разграничим на три нива:

→ при възникване в хода на производството на необходимост от специални знания, с каквито съдят или органите на досъдебното производство не разполагат;

→ вкл. в случаите на чл. 144, ал. 2 НПК, когато експертизата е задължителна;

→ вкл. по субективна преценка на решаващия орган съобразно обстоятелствата, подлежащи на доказване и конкретиката на спора.

При наличие на някое от горните основания и при спазване на предвидения в НПК ред, с акта за назначаване на експертиза решаващият орган следва да начертае предметния обхват на бъдещото изследване, като представи/посочи обектите на това изследване и прецизно формулира задачите/въпросите пред вещото лице.

REFERENCES:

1. Velev, O. (2016) The place of probation among criminal sanctions (a comparative study of Bulgarian and French criminal law). Sofia. Велев, О. Мястото на пробацията сред наказателните санкции (съпоставително изследване по българското и френското наказателно право). С., БАН, 2016.
2. Martinov, K. (2021) Forensic methodology for the investigation of "Classic Frauds", Plovdiv, Profi Press. Мартинов, К. Криминалистическа методика за разследване на „Класически измами“, Пловдив, 2021. „Профи прес“

3. Pavlov, H. (2018). Problems in organizing Forensic Science Expertise in Bulgaria, World Science, № 1 /29/, Павлов, Хр. Проблеми в организацията на съдебната експертиза в България, Световна наука 2018, № 1 /29/, Януари 2018

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2024-ЮФ-01, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“